

ГРИГОРИЙ ЦАМБЛАК – ЗА ПОСТА И ОСВЕЩАВАНЕТО (СПОРЕД *БЕСЕДА ЗА ПОСТА И СЪЛЗИТЕ*)

Невена ГАВАЗОВА (Велико Търново)

В Първата неделя на Великия пост, вероятно между края на 1403 – 1406 г. като игумен на Нямецкия манастир¹ православният проповедник Григорий Цамблак произнася *Беседа за поста и сълзите*. Според данни от Ал. И. Яцимирски² и Ю. К. Бегунов³ засега са известни следните преписи на тази хомилия: 1. БАН СССР, 13.3.19 (б. Яц. 19), 1448 г., л. 23–29⁴; 2. ГИМ, Щук. 63, 1615 г., л. 82 об.-87⁵; 3. НБЛГУ, 201.III, XVI в., л. 67–70 об.⁶ Текстът е със заглавие: *григѡриѡ лнѡхѡ и прѡвѡнѡтѡ, и гѡмѡна ѡбѡитѡмъ пантѡкрѡторѡкѡ (цѡвлѡ). всѡбѡда ѡ постѣкѣ, и слѡзѡ. и ѡ тѡко снѡмъ привѡнжѡмъ сѡ къ вѡс, и ѡ чѡтнѡи икѡнѡ. ѡна жѡ вѡ въ прѡвѡжѡ илѡ стѡро поста. пѡки ѡче и начало: Понѡже ѡубѡ лнѡгѡмѡнѡмъ пѡгѡмѡ хѡдѡтанѡстѡвѡнѡ, нѡмѡ ѡвѡче бѡвѡти къзѡлѡвѡнѡи вѡжѡвѡнѡи постѣ... Ал. Яцимирски съобщава за още един препис: ГИМ, Син. 332, XVI в., л. 50 об.-86 об.⁷, който и Ю. Бегунов включва в реда на познатите му⁸, но той липсва в посочения*

¹ Вж. Яцимирский 1906, LIV, LX–LXI; Бегунов 2005, 30.

² Вж. подробни данни в: Яцимирский 1906, LIII.

³ Бегунов 2005, 113.

⁴ В бялото поле срещу заглавието на Беседата с ръката на скриптора е изписано *цѡвлѡ*. Кратко описание на сборника вж. у Яцимирский 1898, 34–35; вж. и: Яцимирский 1904, 369–376. – В: Яцимирский 1906, LIII. Вж. и: Бегунов 2005, 113.

⁵ Описанието на ръкописа вж. в: Яцимирский 1896, 77–84 – там на с. 83–84 е указано, че тази беседа не е спомената в нито един от каталозите с произведения на Цамблак. – В: Яцимирский 1906, LIII. Това потвърждава тезата, че беседата е ранна, от молдовския период на Цамблак. Ръкописът е отбелязан и в: Бегунов 2005, 113.

⁶ Вж. Бегунов 2005, 113. Този препис не е отчетен у Яцимирский.

⁷ Вж. Яцимирский 1906, LIII.

⁸ Вж. Бегунов 2005, 113.

ръкопис⁹.

Критическо издание на беседата, придружено с кратък съдържателен анализ на текста¹⁰, осъществява Ал. И. Яцимирски¹¹ по най-ранния познат препис в третия сборник на Гавриил Урик¹² от 1448 г. Към него възхождат по-късните запазени изводи¹³. Всички те са от един регион — Молдова. Кратката текстологична история показва локално разпространение на тази ранна Цамблакова творба в еднотипни сборници.

Две са темите, които заявява Григорий Цамблак в заглавието на хомилията, произнесена в Първата неделя на Великия пост — Православна. Принципно въвеждащ във великопостния период е въпросът за същността на поста и за неговата цел — постигане на покаяние и сподобяване с благодатния дар на сълзите (*всѣгда ѓ постѣк, ѓ слеза́. ѓ ꙗко снѣмъ привликамъ сѧ къ ѿбг*). Конкретно във връзка с честването в Църквата на деня, в който е възтържествувало Православието¹⁴, е поставена важната проблематика за иконопочитанието (*ѓ ѡ ѡтнѣ ѡконѧ*). Така в текста се очертават две семантически и композиционно-структурни цялости, които са обединени не само от повода на чествания празник, но имат за обща основа христологическия догмат.

За настоящото изследване се ползват преписите БАН 13.3.19 (по изданието на Ал. Яцимирски) и Щук. 63. Анализът на първата част на текста (за поста) представя българския книжовник в ранните му творчески години като ерудиран богослов от Късното средновековие, който проповядва в съгласие със Священото Писание и с традициите на църковното и светоотеческото предание.

⁹ В описа на листове 50 об.-86 об. в ръкопис № 332 / 973 не е поместена Цамблаковата беседа, а *Беседа в Неделя Православна* на св. Йоан Дамаскин със заглавие: *В ѱѣло православноу ѡ ѡна ѡнѣа и прѣвитера дамаксина слово свѣзѡщиѧ въ ѡтнѣ и ѡтнѣхъ ѡконѧ. ко исакѡму хрѣтианинѣ. ѓ ко цѣрѣ констѧнтинѣ кавалниѣ и на цѣла ѡртѣны и начѣло: Понѣи оубѡ ѡнѣли начѣша сочинѣати новѣкѣ по ѡжнѡлоу ѡнѣлеу...* а на л. 86 об. следва *Прѣнѣи православноу с рѣвалѣны ѡ прѡнесѡдѣнѣи ѡтѣѡ дѣха*. — Вж. Горский, Невоструев 1857, 774.

¹⁰ Яцимирский 1906, LIII–LX.

¹¹ Яцимирский 1906, 47–55. Вж. и: Матковски 2013, 77.

¹² За сборниците на Гавриил Урик вж. в: Бегунов 2005, 19 и подр. в: Кеванов 2014, 316–317.

¹³ Така и в: Яцимирский 1906, LVII.

¹⁴ На 11 март 843 г., в Първата неделя от Великия пост, на св. Литургия в Константинополския храм „Св. София“ тържествено е отпразнувана победата на иконопочитанието над иконоборството, с което окончателно се установява догматът за Боговъплащението. Тази неделя в историята на Църквата се отбелязва като Неделя Православна / Тържество на Православието. — Вж. подр. Коев, Бакалов 1992, 134–135.

* * *

Без реторическо въстъпление авторът пристъпва към разясняване същността на поста като подвиг за постигане на практическите добродетели, с които се преодоляват страстите и като причина за получаване на Божия дар на покаянието: *Понеже оубо линоуғынлѣ влѣчѣмъ ходѣтанствѣнъ, нѣмъ оубо кѣкѣи възалювлѣннѣи влѣтѣннѣи постѣ. въ томъ нѣ искрѣнои покаяннѣи приѣмлѣмъ, прѣкшнѣшаго лѣтѣ съгрѣшнѣннѣи ѿ сѣ, сѣ ѿложнѣннѣи. Благодатните съзѣи, които са проява на умилението, отминват като бърза река оплаканиите съгрешения: *слѣзѣмъ сѣ оташнажѣе, ꙗкоже ꙗкѣотороѣ врѣзоѣ стѣсѣмъ. За тази символическа успоредица на духовно състояние с природно явление Цамблак намира подкрепа в Давидовите думи, с които се привнася и важното уточнение за мъдрото „вършене“ на добродетелите¹⁵: и свѣтѣль кланкѣи оубо црѣ ѿ прѣкѣ. ѿзмыѣ глѣ на вѣсѣкѣи оубо лѣжѣ люѣ. слѣзѣмъ люли постѣмъ люѣ оубо мѣчѣ¹⁶. Само смиреното покаяние, изстрадано „във вътрешната стая на сърцето“, скришом дори от собствените помисли, може да принесе полза на подвизаващия се.**

Такова умилително състояние се извява чрез съзлите като благодатен Божи дар: *слѣзѣи нѣмъ нѣ тѣкѣлю ѿвразѣ сѣтѣ покаяннѣи, нѣ ѿ съврѣшнѣи. ѿ ѿстиннаго кѣмъ бѣ прискѣннѣи. Те са пример не само на покаянието, но и на съвършенството и истинското присъединяване към Бога — признак са на облагодатяването¹⁷. То се извършва при съдействие (συνεργεία) на човешката воля (вярата, изразявана чрез подвизаването) и Божията благодат. Това авторът изяснява, като обръща внимание на връзката между подвиг и добродетел: ѿ нѣжѣ нѣмъ нѣ ѿже ѿ покаяннѣи ѿстиннѣи кроакѣ сѣ лѣжѣтъ выти. нѣжѣ сѣмъ кроакѣ поста състѣвлѣтъ сѣ. За този, който преуспява в блажения*

¹⁵ Тук добродетелите се разбират като подвизи / средства за спасение, а не като благодатни Божии дарове — за термина добродетел вж. в *Житие на преп. Теодосий Търновски* от св. Калист, патриарх Константинополски. — В: Гавазова 2013, 203. В тази връзка и авва Доротея предупреждава: „Също така, ако някой пости или поради суетност, или мислейки в себе си, че той върши добродетел, такъв пости неразумно... А който пости разумно, той не мисли, че върши добродетел и не иска да го хвалят, че е постник, но мисли, че чрез въздържание ще придобие целомъдрие, а чрез целомъдрието ще постигне смирение... С една дума, човек трябва да извършва всяка добродетел така разумно, та да я усвои в себе си и да я направи свой навик“. — В: Авва Доротея 1991, 103.

¹⁶ Пс. 6:7.

¹⁷ Т. е. на усвояването на Божията благодат чрез приемането на благодатните дарове (добродетелите) като следствие от стремежа към Бога (изборът на доброто и отхвърлянето на злото се изразява чрез подвизите).

плач, постът е стремеж (подвиг)¹⁸, свързан със състоянието на истинно покаяние, но и сълзите като разположение на душата (умиление) се устройват в рамките на въздържанието.

Конкретен пример от старозаветната история православният поведеник извежда като предобраз¹⁹ на описаните по-горе деяние и състояние из духовната реалност: *постнѣхъ въ сѣ нинивитѣ гдѣ . и жъ линоу жамъ плакашъ*²⁰. След проповедта на пророк Иона в Ниневия човещи и добитък три дни оплакват злодеянията си, покрити с вретиче и пепел, отвърщат се от лошия си път и Бог проявява милост към тях. Пряко обръщение към възприемателите (*и слышитѣ възлюблении*) насочва вниманието към картината на покаянието. С пределна живост на изображението акцентът е поставен върху всеобхватността на благочестивото деяние за отхвърляне на сторените грехове. Не само царят и неговият двор, не само жителите на града — от престарелите до кърмачетата, триденстват във вретиче и пепел, но и животните, които нямат съзнание за грях, търпят последиците от него²¹: *иже и слышии црѣ съ възскли иже о нѣмъ криво и житилю града ѿ прѣстѣрѣкшии сѣ оуже даже и до съсклѣннѣ . въ вретичи и пепелѣ трѣдѣнствѣвакша . не тѣкло же , и жъ и спѣти иже тѣмъ сѣржжѣи и тѣк' не причастнии злѣбамъ , ноѣно тѣмъ състрадохъ*. Така търсещите примирение с Бога ниневитяни с дела, силни да убедят Съдията, скланят Неговото човеколюбие.

Авторовото внушение се засилва с поредица от реторически въпроси, построени като съотносителни конструкции. Чрез тях се улавят конкретни детайли от картината на покаянието — поведенски изяви, поставени в отношение към духовното умилително състояние, което изразяват сълзите. Тълкуването на библейския текст е предложено във формата на диалог — с двукратно второлично повеление (*рѣчи ми*) се изразява отношението на духовния наставник към всеки един от неговите поверени. Както вретиче и пепел се отнасят към поста и към покаянието, така и сълзите обхващат и подвига, и състоянието: *иже въ вретичи и пепелѣ*,

¹⁸ *подвизати сѣ* — стремя се (СС, 1034–1035).

¹⁹ В съгласие със Свещ. Писание на Новия Завет (вж. напр. Евр. 1:1-2) и със светоотеческите възгледи Цамблак разглежда старозаветните събития като предобрази на новозаветните явления и по-нататък в Беседата. С тази мисъл започва още послесловът към превода на Стария Завет (Осмокнижieto), направен по поръка на книголюбеца княз Симеон от презвитер и монах Григорий: „Книги на Божия Стар Завет, съдържащи прообразите на Новия Завет, както е редът...”. — Вж. В: Трендафилов 1998, 245.

²⁰ По Иона 3:7-9.

²¹ По Иона 3:4-10.

къ постъ тѣже ѿ къ покааніиꙗ протѣкииꙗ, и ꙗ ли слѣзы рѣци ли. Риданието на съкрушените от тежестта на греховното бремe се подсилва от изпъльващия въздуха пистък на гладуващите неизкусни в злoбата младенци (и́дѣже младѣнѣць ии́скреозлѣвнѣи толико лии́ожѣство толикоу гладѣмь, гла́сы вѣздѣꙗ ии́пѣтѣкаши. не вѣхъ ли слѣзы) и рева на добитъка, който страда заради отпадането на разумните (не привлѣчаахъ ли рѣци ли къ рыданіиꙗ тѣбѣ. ѿ то сѣмоꙗ вѣсѣловѣснѣи рѣваніиꙗ ѿ страданіиꙗ). Така чрез подвизите на каещите се, представени в контекста на библейската образност, се изяснява състоянието на истинско умилително съкрушение и покаяние.

Като напуска учестения ритъм на пластично-емоционалната изобразителност, по-нататък в беседата Цамблaк предлага обобщение²² за въздържанието като практическа добродетел. То е във вид на сентенция, в която блаженият пост е наречен „корен на всички плодове“²³: тѣкаже влѣжнѣи пѣꙗ, ꙗкоже различнѣи пѣдѣвѣи кѣрнѣи. и ѿ и ѿи́ннѣт сѣ. С това образно сравнение за пореден път се акцентира на връзката между подвига и състоянието.

Пряко личностно обръщение²⁴ подновява диалога в църквата²⁵ и насочва възприемателите към съпричастие и участие в спасителното дело. С наставително подканване е обърнато внимание на сърдечното разположение, в което човек трябва да пристъпи към подвига на поста за душевно и телесно очистване като необходима подготовка за празника на Възкресението: пристѣпи къ нѣмоꙗ хѣтѣи своѣк сквернѣи съквѣщи сѣ, и ꙗ ꙗсѣдѣшно ѿ и́скренѣи, и готовѣи кѣдѣши къ свѣтлѣсти вѣскрѣсѣніѣ. Вярата в спасението поради милостта Божия, а не заради лични дела, е условието вседушно и искрено, т. е. с усърдие да се пристъпи към подготовката за участие в евхаристийното тайнство²⁶. Този елемент се съчетава със следващия акцент – умилителното покаяние, във връзка с който се привлича примерът с ниневитяните: прии́мѣтѣ еѣѣ и тѣиꙗ къ поци́нѣи четѣорѣдѣсѣтнѣици, пѣкакаша сѣ оꙗсѣрдѣно. и ꙗи нинѣитѣи прии́лѣнѣи, три дѣни покѣлѣвѣшихъ сѣ. Анафоричното подхващане на повелението (пристѣпи) не само организира ритмизацията на текста, но помага за адекватното привличане на ключови

²² Според *принципа за яснота* в изложението на проповедта в случаите, когато определението се дава в края на изложението (*синтетичен метод*). – Вж. подр. Поптодоров 1992-I, 236–237.

²³ Под „плодове“ се има предвид „благодатни дарове, добродетели“.

²⁴ Във 2 л. ед. ч.

²⁵ *Църквата* (гр. ἐκκλησία – събрание) е обществото от вярващи. – Вж. подр. в: Дюлгеров, Цоневски 1997, 158–159.

²⁶ За тайнството Евхаристия вж. подр. в: Помозанскій 1992, 200–209; Дюлгеров, Цоневски 1997, 179–183.

понятия, чрез които се постига наслагването на пояснения на значими страни от същността на поста.

Субективната страна на спасението²⁷ се разяснява с уточнението за придобиване на опрощение според мярата на усърдието²⁸: *пристѣжи къ посту аще страсти ѿвръкнѣши ѣси, и глго къ нѣль съпрѣквѣваши, по толку сѣ ѿложѣнѣ ѿщѣташи*. Като обобщаваща формулировка се включва въпросът за действието на поста — приемането на благодат за духовно устроение: *не тѣкмо же, нж и да съвѣкъпль рѣкъ, дѣкна въсѣго оустроит' тѣ стѣкнѣши по'.* таково кв' ѣ тогѣ дѣиство. Така сотириологическият смисъл на подвига и състоянието се извежда на преден план чрез обхващането на двете негови страни — обективна и субективна.

С друг предобраз от Стария Завет се обяснява духовното разположение, което придобива подвизаващият се чрез поста — боговидецът Моисей след предварителна подготовка беседва с Бога на планината Синай и приема скрижалите на Завета²⁹: *постни ко сѣ мѡѡсеи, ꙗки всѣдова на гѡрѣ, и законѡдавиць нариче сѣ иже ѡ бѣ тогдѣ даннѡмъ законѡу.* Тълкуването на посочения пример е въведено отново с пряко вторично обръщение — свидетелство за личностен подход на проповедника към вяращите. Моисей не веднага, като излиза от тълпата (множеството на израилтяните), се възкачва на планината да беседва с Бога и да приеме заповедите Господни, но предварително отделил се от чувствената тълпа³⁰ (трепетите на страстите) за подготовка чрез пост и молитва³¹ излиза и от самата своя плът (падналата човешка природа), за да влезе разумно в Божествения мрак³² и като стои пред Бога да завещава на хората: *и съмотри възлюблени*.

²⁷ За обективната и субективната страна на спасението вж. в: Помазанскій 1992, 144–147.

²⁸ Вж. 2 Кор. 5:19–20.

²⁹ Вж. Изх. 19:1–3; 24:12–18; 31:18.

³⁰ Тълпата на страстите, т. е. властта на страстната чувствителност. По Изх. 20:19–21.

³¹ Изх. 34:28.

³² Нетварната Божествена светлина, благодатната светлина на богопознанието, която не може да бъде видяна с телесните очи така, както с тях се възприема светлината на сътвореното от Бога небесно светило — слънцето (вж. Изх. 20:21; срв. и: Мат. 17:1–9; Марк. 9:2–10; Лука 9:28–36). В този смисъл, като обобщава светоотеческото наследство, св. Григорий Палама пише: „Если всякий удостоившийся знать и видеть Бога вступает в самую неприступность, то кто удостоится подойти к неприступному и увидеть невидимое? Разве всякий богопочитатель? Нет; только Моисею и подобным даю быть в божественном мраке, тогда как отрицательное богословие — дело всякого богопочитателя, а теперь, после пришествия Господа во плоти, — и всякого

ни въ̀ авѣ̀и ѿ̀ плѣ̀ка ѡ̀зѣ̀ши³³. къ̀ гврѣ̀ въ̀стѣ̀че всѣ̀дѣ̀жа бѣ̀и, и за̀конополо̀жѣ̀нїи прї̀емаѣ̀. нѣ̀ ѿ̀ плѣ̀ка въ̀ о̀убо въ̀нѣ̀къ вы̀къ чю̀вѣ̀стѣ̀нїѣ̀кѣ̀, рѣ̀зумнѣ̀къ же и ѿ̀ слѣ̀мѣ̀къ своѣ̀х плѣ̀ти по̀стоѣ̀и ѡ̀зѣ̀ши и лѣ̀тнож. въ̀ вѣ̀жтѣ̀внїи о̀нѣ̀ въ̀хѣ̀дїтѣ̀ мра̀къ, бѣ̀ж слѣ̀ж стѣ̀жѣ̀ж. и за̀вѣ̀щѣ̀ва̀жѣ̀щю̀ лю̀дїѣ̀м. Предварителното излизане от тълпата на душевните вълнения, освобождаването от властта на чувствените трепети чрез поста и молитвата, при което се усвоява божествена благодат, е необходимо условие за богообщение. Вхождането в Божествения мрак — нетварна светлина на благодатта, незрима с телесните сетива, е разумно³⁴ и безстрастно³⁴.

За поэтапното оличностяване и обновяване на човешката природа свидетелства хронологическото представяне на старозаветните събития в разгърнато тълкуване на библейския текст. При първото си общуване с Бога, като пасе Иоторовите овце и става свидетел на чудното видение в къпината, Моисей е задължен да събуе obuцата от нозете си³⁵: и прѣ̀вѣ̀же зѣ̀во, игда̀ і̀о̀сѣ̀фовѣ̀ ѡ̀вѣ̀жѣ̀ пасѣ̀ чю̀дѣ̀на ѡ̀нѣ̀го̀ видѣ̀нїѣ̀на, въ̀ зрїтїѣ̀ нїже въ̀ кѣ̀лїнѣ̀кѣ̀, сапѣ̀гѣ̀ изю̀тїи нѣ̀го̀ю̀ сво̀ю̀ по̀клѣ̀нѣ̀нъ въ̀. С това се обясняват новозаветни състояния из духовната реалност според авторовото твърдение, че което първо с примери показва Бог, това после на дело изпълнява³⁶: здѣ̀ же нї тако̀. и бѣ̀ ѡ̀нѣ̀ прѣ̀вѣ̀же ѡ̀бразовѣ̀лнѣ̀ навѣ̀чїи. сїѣ̀ дѣ̀ломѣ̀ послѣ̀ждѣ̀ и сплѣ̀нїи. Така православният проповедник Цамблак насочва вниманието към отношението между Новия и Стария Завет³⁷: в Господ Иисус Христос

вообще човека, как показано выше. Другое стало быть этот в собственном смысле свет или божественный мрак, и несравненно высшее чем отрицательное богословие, — примерно как, скажем, Моисей боговидением выше толпы. В свете сущий, говорит Дионисий, видит — и не видит. Как видя не видит? Так, поясняет он, что видит выше видения и в собственном смысле познает и видит, не видит же по преизбытку, не каким-либо действием ума и чувства видя, а самим невидением и незнанием, то есть в иступлении из всякого подобного познавательного действия входя в то, что выше видения и знания, — стало быть лучше нас и видя и действуя, потому что стал лучше чем дано человеку, сделался уже Богом по благодати, единится с Богом и через Бога видит Бога". — В: Палама 1996, 237—238. За непристъпната Божия светлина вж. и: Кенанов 2010, 158—169.

³³ Т. е. в ясно съзнание — то се постига след очистването на душата от страстите (които помрачават ума и чувствата — вж. Рим. 6:7) и придобиването на добродетелите — вж. 1 Цар. 2:8.

³⁴ За високото духовно състояние на тези, които са постигнали владеене над страстите (безстрастие), говори св. пророк Давид (Пс. 46:10), а св. апостол Павел свидетелства: „Ние имаме ум Христов“ (1 Кор. 2:16).

³⁵ Изх. 3:1-5.

³⁶ Вж. Евр. 1:1-4.

³⁷ Вж. Мат. 5:17-18; Лука 24:44 вр. Евр. 10:1.

Старият Завет намира своето изпълнение³⁸ и чрез Стария Завет се разчита Христовото новозаветно послание за обновяване на човека (постигане на образа Божи в Адам от преди грехопадението и богоуподобяване)³⁹, призван да изобрази в себе си пълнотата на благодатните сили Христови за живот в благочестие чрез познаване на възлюбения Се Син Божи⁴⁰.

Старозаветните събития онагледяват новозаветни състояния. Събуването на обущата е отхвърлянето на умъртвената плът⁴¹, която влече душата към мъдруването на тленните идоли, към похоть очима и гордостъ житийска⁴²: *самъгъмъ къ извѣннѣ, мрътъвнѣмъ нашѣмъ плѣти тѣлнѣмъ идолю възкѣщѣи мѣдрукъннѣи назнанивалѣтъ ѿложнѣи*. Подготовката за приобщаване със светите Дарове⁴³ за съединение с Христос и за вечен живот⁴⁴ изисква да се пристъпва достойно — с душевна чистота и с ясното съзнание за същността на св. евхаристийно тайнство. С въвеждане на диалог от името на Спасителя с вярващия Григорий Цамблак разяснява въпроса за непостижимостта на Бога по Същност, като изброява Неговите свойства⁴⁵ и определя понятието за Него според Божественото откровение. Този реторически похват указва за тясната връзка с Богочовека, в която встъпва приемащият спасителната храна и става причастник на Божественото естество, взема участие в Неговата плът и Божество⁴⁶: *ѿкоже ки гдѣмъ къ сѣшюму пристѣпашн члч. къ прѣкѣщѣетѣвнѣмъ сѣщѣствѣ, къ създѣтелнѣмъ ѣствѣ, къ низречѣннѣмъ сѣкѣтѣ, къ непристѣпнѣмъ вѣтвѣмъ, къ неописаннѣмъ вѣтвѣмъ, къ неогъзалиму вѣтвѣмъ, къ ѡнонѣ, създакшюму тѣ къ ѡдѣмѣ. Като се приобщава с Христос, причащаващият се пристъпва към Истинния Бог⁴⁷, към Свръхсъщностната Същност⁴⁸, към природата на Твореца⁴⁹, към неизречимата Светлина⁵⁰, към непристъпното Божество⁵¹, към неизоб-*

³⁸ *Изпълнение* (гр. πλήρωμα) — пълнота, завършеност, постигане на цел.

³⁹ Вж. Ефес. 4:11-13.

⁴⁰ По 2 Петр. 1:3.

⁴¹ Вж. Рим. 5:12; 6:23.

⁴² По 1 Иоан 2:15-16.

⁴³ Тялото и Кръвта на Господ Исус Христос.

⁴⁴ Вж. Иоан 6:53-54.

⁴⁵ Вж. подр. в: Помазанский 1992, 36—51.

⁴⁶ Вж. Иоан 5:56; 1 Кор. 10:16. Вж. и Дюлгеров, Цоневски 1997, 182.

⁴⁷ Вж. Йерем. 10:10.

⁴⁸ Вж. Иоан 1:18.

⁴⁹ Вж. Римл. 1:20.

⁵⁰ Вж. Мат. 11:27.

⁵¹ Вж. 1 Тим. 6:16.

разимото Божество⁵², към неосезаемото Божество⁵³, към Създателя на човека в Адам⁵⁴. Затова приемането на Божествените дарове трябва да става след отхвърляне мъдруването на тленните⁵⁵: тѣѣжѣ ѿлѣжѣнѣ мѣдрѣванѣнѣ тлѣннѣ. къ мѣкѣ прѣстѣпнѣ.

Освещаването, облагодатяването е спасителният плод на Евхаристията за укрепване на душата и тялото⁵⁶ и духовно просвещение⁵⁷: прѣстѣпнѣ ѿ прѣскѣтнѣ сѣ. ѿ лицѣ тѣкоѣ не постыдѣнѣ сѣ. Възрастването в Христос, преходът от плътски в духовен човек зависи от свободната воля, която с двукратния призив прѣстѣпнѣ целѣ да активира проповедникът. Тя се проявява в подвизите и усърдието към добродетели у праведника. Очистването на тялото и душата се осъществява с пост и молитва, за да снизходи към подвижника безплътният и пречистият Бог, без да отстъпи от Отеческото лоно, бидейки Човек съвършен и по природа, и по дела: прѣстѣпнѣ тѣѣ къ мѣкѣ плѣтѣннѣ. ѡчѣстѣнѣ плѣтъ ѿ дѣшѣ постѣль ѿ мѣтѣх, занѣжѣ ѿ азѣ възпѣтнѣнѣ ѿ прѣтѣнѣ вѣѣ, послѣждѣ къ тѣнѣ сѣнѣдѣ не ѿстѣпнѣ нѣдрѣ ѿчѣскѣнѣ. чѣкѣ вѣтѣ сѣврѣшнѣ, ѿ по ѣствѣ, ѿ по дѣствѣх. В съгласие с Халкедонското вероопределение⁵⁸ е изповядана догматическата идея за ипостасното единство и различието на двете природи в Христа.

Един семантически пласт на това място в хомилията (във връзка с Евхаристията) насочва към същността на претворените хляб и вино в истинско Тяло и истинска Кръв Христови. Тях християнинът не трябва да пренебрегва и към тях е призван да се стреми (да се подвизава) заради своето спасение. Въздържанието предполага правилно отношение към тялото, което като Божие творение не бива да се пренебрегва, защото и самият Бог Слово не се погнуси да се облече в човешка плът заради обновяването на падналото човечество. Но усилията следва да бъдат насочени към борба със страстите, към обуздаване трепетите на огрехо-вената природа: не ѿлѣжѣ плѣтъ. не гнѣшѣхѣ кв сѣ тѣѣ вѣ нѣжѣ хѣщѣ ѿплѣкѣнѣ сѣ, нѣ тѣѣ ѡвзѣданѣ вѣзыгрѣнѣнѣ. Защото в процеса на очистване от

⁵² Тук става въпрос за неизобразимостта на Божеството, за разлика от иконните изображения на Богочовека Христос. — Вж. подр. в: Успенски 2001, 119–154.

⁵³ Вж. Бит. 1:2; Иоан 4:24; 2 Кор. 3:17 и др.

⁵⁴ Вж. Бит. 1:26–27, 2:7; Пс. 103:24 и др.

⁵⁵ Вж. 1 Кор. 2:12–16.

⁵⁶ Вж. Иоан 6:50–51.

⁵⁷ Вж. Иоан 6:45 вр. Ис. 45:13; Иер. 31:34.

⁵⁸ Съдържанието на това вероопределение гласи, че в Христа има две природи (φύσις) и едно лице (ὑπόστασις). — Вж. подр. в: Коев, Бакалов 1992, 116.

тях подвизаващият се укрепва в Пречистия Бог, доколкото е възможно за човешките сили да пристъпи към Него и да бъде най-истинен свидетел на тайните на Божието домостроителство⁵⁹ и на Образа Божи⁶⁰, които ще се сбъднат в свое време⁶¹: ꙗко да ѿ сѣ ѡчистишь сѧ, възможиши къ прѣтомуз ликъ. по ꙗко възможи чѣсьскон силѣ пристѣпнѣти. ѡ тайнствомъ сълютрииѧ моего ѡ ѡправомъ. свѣтелеъ вѣдши истиникушии. ꙗже събждат сѧ къ свои вѣрѣмъ. Така е очертан пътят на призваните към познаване истината на благочестието за усвояване на благодатните сили Христови.

Нов елемент в анализа на духовното състояние се привнася чрез припомнянето на старозаветното откровение: ꙗзы сапѡгъ нѡгъ тѡно, лѣкѡ еѡ на нѣмѣ стѡши стѡ е⁶². Не чужди кожи на безсловесни добичета е заставен да отхвърли Боговидецът — на символа на това отхвърляне се търси обяснение в положението на предстоящите пред Божия олтар свещенослужители. Те безпрепятствено носят обуца, служат в по-свети места от старозаветните⁶³ и без никаква пречка върху тях слиза благодатта на Светия Дух. Но приканването е за отричане от похотите на безсловесните, които се привнасят след престъплението (грехопадението на прародителите⁶⁴) и чиято последица е смъртта⁶⁵: тоужѣ ли вслѡвѣсныи скѡтовъ кѡжа покѣкъ въ ѡложити бѡвидѣць; никакоже. ѡеѡ ѡ ли ѡкъзѣкранно сапѡгы нѡсѡщи. бѣи прѣкѣтѡмъ служѡщи къ стѣкнѡшии лѣкѡтѡ ꙗче ѡного ѡ стѣнѣкнѡшии. ѡ никѡе же нѡмъ сѧ ради възвѣрѡниѣ лѣпѡти стѡго дѡха выкѡтъ. ѡж ꙗкоже рѣ ѡ прѣждѣ, вслѡвѣсныи похѡтѡи ѡложити. ѡже по прѣкѣтѡпѡни нѡмъ привѣнѡшии ѡ ѡже сълѡдѣтъ. Тя е естествен резултат на нравственото падение⁶⁶ — на отричането от Бога⁶⁷ и самооправданието, изразено чрез прикриване на собствената вина и прехвърлянето ѝ на друг⁶⁸.

Така човек става роб на греха⁶⁹, неспособен да различава добро и зло заради помрачаването на неговите ум и чувства⁷⁰. Затова и Пророкът

⁵⁹ Вж. Ефес. 2:4-5; 1 Иоан. 4:10,19.

⁶⁰ Вж. Иоан 3:16 вр. Иоан 6:51.

⁶¹ Вж. Тит. 1:2-3.

⁶² Изх. 3:5.

⁶³ Свещениците от Стария Завет, които служат в Моисеевата скиния и Соломоновия храм (тези еврейски светилища са предобрази на новозаветните храмове. — Вж. подр. в: Успенски 2001, 21–22.

⁶⁴ По Бит. 3:1-13.

⁶⁵ Вж. Рим. 5:12, 6:23 вр. Бит. 3:19. Вж. и Помазанскій 1992, 115–116.

⁶⁶ Помазанскій 1992, 114–115.

⁶⁷ Вж. Бит. 3:8.

⁶⁸ Вж. Бит. 3:12-13.

⁶⁹ Рим. 6:7.

⁷⁰ Помазанскій 1992, 115.

Божията милост и закрила над членовете на Тялото Христово (Църквата).

Тази милост е явена на човечите с Боговъплъщението, за изясняване на което се привлича Исаево пророчество⁸⁴. Бидейки съвършен Бог, Спасителят е едновременно и съвършен човек — разумен по душа и силен в словото, роден от Майка Дева⁸⁵ без земен отец свръхестествено, като не изгаря в Богорождението Девицата Майка, от чиито пречисти кръви наистина приема плът⁸⁶ като истинен Създател на човешката природа⁸⁷. Като Човек Той е обрзан осемдневен⁸⁸ и четиридесетдневен младенец от Симеоновите ръце в светилището е понесен⁸⁹, и с Йоановото кръщение се кръщава във водите на Йордан⁹⁰, според Закона и пророците⁹¹: *ѡко да ѡсѡни гла ѡже по тѣмѣ вѣгленъ вѣдѣть ѡстиннь покѡжж. ѡ, не вѣ тѣкѡю, нж вѣ вѣчѡчик сѡ. ѡтрѡж двѡж вѣз ѡца ннѡрѡнно рѡждѣнь, свѣрѡшѣнь чѡикъ, оулнож дѡшѣж ѡ сѡшѣснож. не ѡпѡливъ вѣ вѣгорождѣннѡ двѣж ѡтрѡ, ѡ тож прѡчѣтѡи кръвѡи плѣтъ приѣмѡлѡ ѡстинно, ѡко ѡстиннь свѣздѣтель ѡстѣл. ѡ ѡслодѡннѡ ѡвѣрѣванъ вѣдѣж. ѡ снѡгѡвѣклѡи четѡородѣслѡднѣнѣнь, мѡдѣннѣць вѣ стѡнщи рѡкѡли понѣсѣнь вѣдѣж. нж ѡ ѡвѡнноко крѣтити сѡ имѡлѡ крѣщѣннѣ.* За съмняващите се или невярващите в промислителното въчеловечаване на Божеството е разяснен предобразът на къпината: *ѡ сѣ тѣмѣ, ѡкравъ чѡдѡщѣ сѡ ѡ не вѣкѡжѣць ѡ мѡгѡ сѡмѡтрѣннѡ вѣжтѡмѡмъ вѣчѡлннѣ. кжпнѡ не свѣрѡжѡжѣж ннѣщѣстѣвннѡмъ ѡгнѣмъ. Както тя гори, но не изгаря от невестественния огън⁹², така и Девицата Майка след раждането на Спасителя не изгубва девството Си.*

С преображението Си на планината Тавор, преди кръста и страданията, Христос открива на учениците Своето Божество⁹³: *тогѡдѡ жѡ ѡ на гѡркѣ ѡкѡврѣстѣки прѣстѡвлѡ тѡ, прѣждѣ вѣжтѣвннѡж мѡ плѣтѡи крѡта ѡ стѡтѡи. покѡжжѡщѡу сѡлѡж своѡгѡ вѣжтѡвѡ оучннѡкѡ.*

Така с примери Цамблак обяснява учението за двете природи в Христа.

Показателните местоименни наречия за време *нынѣ* / *тогѡдѡ* въвеждат диалога, все още воден от името на Спасителя, в евангелската атмо-

⁸⁴ Вж. Ис. 41:14 вр. 42:1-7.

⁸⁵ Вж. Ис. 7:14, 9:6.

⁸⁶ Разяснен е въпросът за приснодевството на Божията Майка.

⁸⁷ Тук става въпрос за Божеството в Христа.

⁸⁸ Лука 2:21.

⁸⁹ Вж. Лука 2:22-35.

⁹⁰ Мат. 3:13-17; Марк. 1:9-11; Лука 3:21-23; Иоан 1:29-34.

⁹¹ По Мат. 5:17.

⁹² Изх. 3:3.

⁹³ Мат. 17:1-9; Марк. 9:1-9; Лука 9:27-36.

сфера, когато Богочовекът чрез предизобразените събития *сега* подготвя учениците *тогава* да проумеят приелите истинно битие: да *и́жжѣ* *и́жкѣ* *зрѣши* *ѡбразѣкѣ*, *тогда* *видѣши* *и́стинноѣ* *кѡтѣи* *прии́ша*. Подготовката за Възкресението изисква осъзнаване на Христовата спасителна мисия, за да пристъпят вярващите разумно към душеспасителни дела: *и́ тогда* *рѣши* *ли*. *и́жкѣ* *видѣхѣ* *та* *разумно*. *и́ спѣсе* *ли* *са* *дѣша*.

Събитията около разпятието и възкресението на Исус Христос⁹⁴ отразяват централния догмат в християнството — за спасението⁹⁵, който стои в основата на апостолската проповед⁹⁶ и обяснява всички явления в живота на човека, чиято цел е да се стреми към Бога и Царството Небесно⁹⁷. Обвинението и съдът над Господ⁹⁸, разпятието⁹⁹, пробождането с копие в ребрата¹⁰⁰, погребението¹⁰¹ и възкресението в третия ден¹⁰² са в центъра на човешката история: *и́ лѣстѣице* *нарѣчи* *вѣдѣж*. *и́ свѣдѣанѣ* *къ* *кѡнѣцѣ* *кѣдѣнѣ* *вѣдѣж*. *и́ распѣтъ* *вѣдѣж*, *и́ кѡнѣи́ль* *въ* *рѣбра* *пропѣдѣнѣ* *вѣдѣж*. *и́ погребѣнѣ* *вѣдѣж*. *и́ трѣтѣи* *дѣнѣ* *вѣскрѣнѣж*. Христос поема върху себе си греховете на цялото човечество, сменя клетвата на завета¹⁰³ и открива пътя за лично спасение чрез стремеж към духовна чистота и святост¹⁰⁴.

Кратки по структура реторически въпроси припомнят целта на този стремеж — освещаването. Със събуването на обущата на плътското мъдруване¹⁰⁵ Моисей се сподобява с тайнството на богообщението така, както пристъпването към причащаване с Божествените тайни се пристъпва след предварителна подготовка, след въздържание: *видѣсте* *ли* *вѣзлюблѣнѣи*, *каковыи* *ль* *вѣстѣвнѣи* *люѡи* *снѡви* *са* *таннѣтвомѣ*. *по* *ѡбразнѡмѣ* *ѡложѣни* *плѣтѣскѣи* *мѣдрѡвѣнѣи* *сапѡвѣ*; *оубѣдѣсте* *ли* *каковыи* *причѣсти* *са*¹⁰⁶; *напѣкѡветѣ* *ли* *каковыи* *ѡглѣси* *са*¹⁰⁷. Последници от този подвиг са отхвърлянето на страстите и постепенното усвояване на духовна и телесна чистота. Моисей пристъпва безстрастен към тайнството на Божеството, възхожда

⁹⁴ Вж. Иоан. 1:29.

⁹⁵ Помазанскій 1992, 141.

⁹⁶ Вж. напр. 1 Кор. 6:20; Ефес. 2:8; Филип. 2:12;

⁹⁷ Вж. Ефес. 5:5.

⁹⁸ Мат. 26:55-68; Марк. 14:46-65; Лук. 22:52-54; Иоан. 18:12-14.

⁹⁹ Мат. 27:27-35; Марк. 15:12-28; Лук. 23:24-38; Иоан. 19:14-22.

¹⁰⁰ Иоан. 19:31-36.

¹⁰¹ Мат. 27:57-60; Марк. 15:42-47; Лук. 23:50-54; Иоан. 19:38-42.

¹⁰² Мат. 28:1-8; Марк. 16:1-8; Лук. 24:1-9; Иоан. 20:1-18.

¹⁰³ Евр. 9:15.

¹⁰⁴ Помазанскій 1992, 143.

¹⁰⁵ Изх. 3:5.

¹⁰⁶ Изх. 3:2-4.

¹⁰⁷ Изх. 3:6-10.

към Законодателя Бога и приема с ръце богописаните скрижали¹⁰⁸, за да се научи и християнинът да се очисти с божествения пост и да бъде готов да пристъпва към Тайната вечеря на Владиката¹⁰⁹, за да не яде и пие за свое осъждане¹¹⁰: *Ѣлма оубо вѣстрѣстнѹ кыти и прѣдѣчициѹ накычи хѣтѣшомѹ къ тѣмстѣшомѹ ѣжтѣ пристѣпати, законодѣхшѹ нѣс, постолю дѣчистити сѧ въсхѣднѣтъ, и рѣкъма приимѣтъ бѣгписаныѧ скрижали, ѣко да тѣ накычиши чистити сѧ пожтѣшныиѧ постю, и готѣвѣ кыти къ вѣри тѣмстѣва кѣчѣгѣго. да не къ сѧ сѣкѣтѣтѣ и ѣтѣтѣтѣ. Така с разясняване предобраза на Моисеевото боговидение и с осветляването на христологичния догмат проповедникът изгражда съзнание у възприемателите си за какво се подготвят и към какво тайнство пристъпват.*

В своята същност постът се определя от една страна като живот в чистота, а от друга — като процес на очистиране: *пѣстѣ, и чистѣтѣ ѣ, и чнѣнѣи. Той е предизобразен от пророците (и ѿ прѣкъ нѧмѣ прѣвѣрѣжѧмѣ): пости св. прор. Илия и небето заключи три години и шест месеца¹¹¹ (пѣсти сѧ илѣа. и нѣо закѣочи. три лѣтѣ, и лѣцѣ шѣстѣ); пости Даниил и видя Ангела на реката Ховар, който го научи за времето на освобождението на хората от пленничеството, и за времето на въчеловечаването на Сина Божии, и за свършека на света, и за общото възкресение¹¹² (пѣсти сѧ данѣилѣ, и ѧггѣла видѣ на рѣкѣ хѣварѣ. наоучѣхшѣа тѣго лѣтѣтѣ свожѣдѣнѣа людѣи ежѣ ѿ плѣчнѣнѣа. и въчлѣчнѣа сѧ ѣжѣна рѣкѣмѣно. и скончѣнѣшѣ ѣжѣка. и ѣсцѣошѣ въскрѣснѣшѣ); постихи тримата царски отроци¹¹³ и силно разпаленият огън в халдейската пещ¹¹⁴ на роса се превърна, бидейки предобраз на тайната на благодатта¹¹⁵, и изобличиха царевото безумие, като не се поклониха на златния образ на идола¹¹⁶ (пѣстишѧ сѧ три ѣтрѣци цѣрѣстѣи, и лѣногѣ въспѣлѣннѣи хѣлѣдѣнскѣа пѣци плѣмнѣи, на росѣ прѣклѣжнѣшѧ. ѿвразѣ въкышѣ тѣмстѣтѣвѣ клѣтѣи. и цѣрѣко ѿклѣчнѣшѧ възѣлѣтѣ, зѣлатѣго ѿкѣрѣзѣа идолу не поклѣнѣши сѧ). На такива блага — обобщава авторът — е ходатай блаженият пост, с такива дарове сподобява и по такъв начин облагодетелства този, който го обича: *Такѣвъшѣмѣ клѣгѣшѣмѣ хѣдатѣи ѣ клѣжнѣи по, такѣвъшѣ спѣклѣкѣтъ дѣрѣшѣмѣ. сицѣкъшѣи ѿклѣтѣстѣкѣтѣтъ. ижѣ тѣго любѣлѣциѣ.**

¹⁰⁸ Вж. Изх. 19:3, 9, 11–12, 17–20; 20:21; 31:18.

¹⁰⁹ Св. Причастие. — Вж. в: Помозанский 1992, 200–209.

¹¹⁰ Вж. Мат. 26:19–28; Марк. 14:22–24; Лк. 22:17–19; 1 Кор. 11:23–26.

¹¹¹ 3 Царств. 17:1.

¹¹² Вж. Дан. 2, 7–12.

¹¹³ Ананий, Азарий и Мисаил. Вж. Дан. 1:19 вр. Дан. 1:5–17.

¹¹⁴ Вж. Дан. 3:19, 46–48.

¹¹⁵ Вж. Дан. 3:49–50.

¹¹⁶ Вж. Дан. 3:91–95 вр. Дан. 3:1–18.

Ако чрез старозаветните постници силата Божия се проявява външно, то Господнята благодат действа в душата на праведника и озарява лицето му¹¹⁷: *постанъ сѧ, свѣтло оубо имать лица ѿбрава, свѣтлѣнши же дѣшнѣи оустройнѣи*. Заключителните сентенциални речеви конструкции определят духовните последици от въздържанието: победа над страстите (*постъ погѣдитъ страстѣи въ истинѣ*) и отхвърляне на самия дявол, ограбил в рая Адам чрез дървото на невъздържанието¹¹⁸ (*постъ, самого дѣавла низложитъ, иже къ рѣи древоу низдръжаніемъ на оукрадшаго*). Сам Богочовекът пости¹¹⁹, като посочва на учениците си с това оръжие да се опълчват и да прогонват княза на тъмнината, който като ревящ лъв обикаля и търси кого да погълне¹²⁰: *сего поста, и гѣ нашъ и бѣ постъ сѧ. на науучаа сицевымъ ѿржжѣемъ обпѣчати сѧ и ѿгонити княза тѣмъ, иже тако лѣвъ рыкаа оуходитъ неки кого поглатити*.

¹¹⁷ Агиографеките текстове често разказват за светлината на богопознанието, озарила подвижника. Напр. външният вид на преп. Теодосий Търновски отразява вътрешната му чистота и действието на Божествената благодат (*въши же испльненъ въсакого наказаніа довродѣтѣнаго, и слоко свѣрено съ довродѣтѣлію произносѣ, и омычаль чѣстныи и вѣдѣи вѣткѣи причѣ сѧ, иакоже ѿ сѣхъ показовати лице радостно, и дѣшоу неслѣа испльнену*. — В: *Житие на преп. Теодосий Търновски* от св. патр. Калист Константинополски. Цит. по: Кенанов 2010, 61; Харалампиев 2013, 170–171. Вж. и Гавазова 2013, 221–222), а в състояние на богообщение той е озарен от нетварната светлина (*И въ видѣши вышъ, зрѣть Фѣбѣи гороу въсоу испльнену различнѣи цвѣтѣи, и дрѣвѣа чюднѣи и различнѣа въсачѣскѣи испльненѣа плодѣи, и некого свѣтла стоѣца, и толѣу велича неплѣкѣстѣи овирати плодѣи, въ свѣкъ пышъ, разоураѣ дѣхѣи иако поустѣнѣа она наплѣнѣти сѧ хоцѣть мнози, иже и иночѣства довродѣтѣлиси въздадѣть плодѣи*. — В: *Житие на преп. Теодосий Търновски* от св. патр. Калист Константинополски. Цит. по: Кенанов 2010, 56; Харалампиев 2013, 156–157. Вж. и Кенанов 2010, 17–18). На такова „грабване“ духом става свидетел и Теодосиевият ученик св. Евтимий Търновски според *Пахвално слово за св. Евтимий* от Григорий Цамблак. — Вж. Кенанов 2010, 18. Това състояние на единение с Бога като „Божествената топлота“ е описано от преп. Григорий Синвит в „Сказание кратко (малое) за безмълвието“ (Ад, Гилфердинг, 35, л. 126б): *Тогда пш оумъ иако на трапѣзѣ ѿшлѣнѣишъ звачъ вышъ, въ пири вѣстѣиѣи неслѣа сѧ потѣкъ, оуготокаа іси прѣдъ люошъ трапѣзѣ, прѣдъ етѣжажирѣи ми, вѣсоу же и стѣрѣти*. — Цит. по: Кенанов 1995, 29. Също така в иконописта ореолът е свидетелство за действието на Божията нетварна светлина (благодат) и предава духовното състояние на святост. — Вж. подр. в: Успенски 2001, 136–137.

¹¹⁸ Вж. Бит. 3.

¹¹⁹ Мат. 4:1-11.

¹²⁰ 1 Петр. 5:8.

Така постът е поставен в основата на духовната браи по пътя на осветяването, а описаното благодатно състояние на подвижниците Христопри отправя към втората част на беседата, която засяга изобразяването на съпричастието на човека в Божествения живот (светостта)¹²¹.

ИЗВОРИ

- Ава Доротея 1991. *Ава Доротея*. Църковни слова. Тесалоники — Гърция, 1991.
- Библия сиреч книгите на Свещеното Писание на Ветхия и Новия Завет. Изд. Св. Синод на Българската православна църква, София, 1995.
- Палама 1996. *Св. Григорий Палама*. Триады в защиту священно-безмолвствующих. Москва, Канон, 1996.
- Харалампиев 2013. *Харалампиев, Ив.* Патриарх Калист. Житие на преподобния Теодосий Търновски. Новобългарски превод. — В: Търновски писмена. Алманах за Търновската книжовна школа, 5/2013, Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново, 2013, 134—201.

ЛИТЕРАТУРА

- Бегунов 2005. *Бегунов, Ю. К.* Творческое наследие Григория Цамблака. Новые издания и переиздания по славистике. Под редакцией К. Д. ван Схоневельда. № 3 (367). — Редактори: проф. дфн К. Куев и проф. дфн Д. Кенанов. Издателства: „Буй туръ“ — Женева, „ПИК“ — Велико Търново, Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“ — Велико Търново, 2005.
- Гавазова 2013. *Гавазова, Н.* Подвижническите слова на преп. Йоан Синайски и „Житие на преп. Теодосий Търновски“. — Търновски писмена. Алманах за Търновската книжовна школа, 5/2013, Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново, 2013, 202—228.
- Горский, Невоструев 1857. *Горский А. В., Невоструев К. И.* Описание славянских рукописей Московской Синодальной библиотеки. Отд. II: Писания святых отцов. Ч. 3: Разные богословские сочинения. Москва, 1857.

¹²¹ По повод празника Неделя Православна и окончателното тържество на догмата за Боговъплащението втората част на беседата Григорий Цамблак посвещава на защитата на иконите и изяснява смисъла на иконопочитанието според вероопределението на Седмия Вселенски събор.

- Дюлгеров, Цоневски 1997. *Дюлгеров, Д., Ил. Цоневски*. Православно догматическо богословие. III-то преработено изд., Велико Търново, 1997.
- Кенанов 2010. *Кенанов, Д.* Крилатият въздухоходец Теодосий Търновски. Изд. „ПИК“, УИ „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново, 2010.
- Кенанов 2014. *Кенанов, Д.* Страници от книжовното наследство. Издателство „ЖАНЕТ 45“, Пловдив, 2014.
- Коев, Бакалов 1992. *Коев, Т., Г. Бакалов*. Въведение в християнството. София, 1992.
- Матковски 2013. *Матковски, А.* Полихроний Сырку и Александр Яцимирский. Биобиблиографии. УИ „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново, 2013.
- Помазанский 1992. *Помазанский, протопресв. Михаилъ*. Православное догматическое богословие. Въ сжатом изложении. (Поправленное и пополненное авторомъ въ 1981 г.). St. Herman of Alaska brotherhood press, 1992.
- Поптодоров 1992. *Поптодоров, Т.* Омилетика. Теория на проповедта. Т. I, II. УИ „Св. Климент Охридски“, София, 1992.
- Трендафилов 1998. *Трендафилов, Хр.* Христоматия по стара българска литература. Пловдив, 1998.
- Успенски 2001. *Успенски, Л.* Богословие на иконата. ИК „Омофор“, София, 2001.
- Яцимирский 1898. *Яцимирский, А. И.* Из славянских рукописей. Тексты и заметки. М., 1898.
- Яцимирский 1904. *Яцимирский, А. И.* Григорий Цамблак. Очерк его жизни, административной и книжной деятельности. Издание Императорской Академией наук с 14-ю снимками. СПб., 1904.
- Яцимирский 1905. *Яцимирский, А. И.* Славянские и русские рукописи румынских библиотек, с 42-мя автотипными снимками. — СОРЯС имп. АН, LXXIX, СПб., 1905.
- Яцимирский 1906. *Яцимирский, А. И.* Из истории славянской проповеди в Молдавии. Неизвестные произведения Григория Цамблака, подражания ему и переводы монаха Гавриила с 4-мя автотипными снимками. — Памятники древней письменности и искусства, CLXIII, СПб., 1906.
- Яцимирский 1906. *Яцимирский, А. И.* Описание старинных славянских и русских рукописей собрания П. И. Щукина. Вып. I, М., 1896, 80—83.
- СС. *Старославянский словарь* (по рукописям X—XI веков). Под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой. М., 1994. (II изд. — М., 1999).